

UOT 821.111(73)

Turanə Abdullayeva
Bakı Mühəndislik Universiteti
tuabdullayeva@beu.edu.az

MÜASİR AMERİKA ŞAIRİ MERİLİN NELSONUN UŞAQ ŞEİRLƏRİNİN BƏZİ XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR

Açar sözlər: *poeziya, ritm, şeirlər, bədii sənət.*

Key words: *poetry, rhythm, rhymes, art.*

Ключевые слова: *поэзия, ритм, стихи, искусство.*

Bir sıra ədəbiyyatda olduğu kimi Amerika uşaq ədəbiyyatında da poeziyanın tarixinin ön cərgədə dayandığını və onun bir başlanğıc olduğunu söyləmək olar. Amerika uşaq poeziyasının yerli amerikan beşik (nənni) nəğmələrindən, yaxud laylalardan başladığını söyləmək hipoteza olsa da, onların müəyyən qisminin hələ indiyə qədər qorunub saxlanıldığını söyləyənlər də vardır. Daha sonralar bu qədim söz inciləri – nəğmələr çoxəsrlik yol keçib bu günümüzdə gəlib çıxmış, təkmilləşmiş, cilalanmış və indi də bədii sənət nümunəsi kimi, qiymətli əsərlər kimi dəyərləndirilir. Bunlar müasir amerikalıların əcdadlarının gündəlik əmək prosesində həyat və məişət tərzini, tarixini, mübarizəsini əks etdirmək baxımından, insanları əməyə, zəhmətə hazırlamaqda mühüm rol oynamışdır. Bir sıra dünya ədəbiyyatı nümunələrində olduğu kimi Amerika uşaq folklorunda formalaşan uşaq nəğmələrindən laylalar uşaqların ruhunu oxşamaqda əlahiddə rol ilə seçilmişdir. Laylalarda körpələr ananın səsinə tanımağa, dilindəki sözləri dərk etməyə, ana nəvazişinə öyrəşmiş və bununla da onların dinc yuxusu, rahatlığı təmin olunmuşdur. Valideynlər həmişə körpələrin xoş əhval-ruhiyyəyə, gözəl ovqata malik olmasına, sağlam böyüməsinə çalışmışlar. Laylaların ifasındakı həzinlik, emosionallıq, uşaqların dinc yuxusunun təminatçısı olmuşdur. Amerika şifahi xalq ədəbiyyatında uşaq nəğmələrinə aid “Bütün qəşəng balaca atlar” (“All the Pretty Little Horses”), “Yuxuya get, a körpə” (“Hush a Bye Baby”), “Baş və çiyinlər, dizlər və ayaqlar” (“Head and Shoulders, Knees and Toes”), “Şirin yuxu tapasan” (“Rock-a-bye Baby”) kimi laylalar xüsusilə məşhurdur. Ən qədim şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin Amerika ədəbiyyatında hindulara məxsus olduğu da söylənilir. Yazı mədəniyyətinə malik olmayan bəzi qədim xalqlar kimi hinduların da poetik nümunələri müasir dövrümüzdə yalnız şifahi şəkildə, dildən-dilə ötürülərək çatmışdır.

Əlbəttə, müasir Amerika uşaq poeziyasından danışarkən bu sahədə bir sıra mükafatlara layiq görülmüş şair Merilin Nelsonun (Marilyn Nelson, 1946) adını unutmaz. Merilin Nelson iyirmidən çox şeir, bir sıra tərcümə kitablarının müəllifidir. Anası müəllim, atası hərbi hava qüvvələrində xidmət edən Merilin Nelson həbçi ailəsində böyüdüyü üçün onun şəxsi həyatı yaradıcılığının əsas təsvir obyektinə çevrilmişdir. Hələ məktəb illərində yaradıcılıqla məşğul olan Merilin Nelson təhsilin bakalavr pilləsini Kaliforniyada, magistratura pilləsini isə Pensilvaniyada, doktorluq elmi dərəcəsini isə Minnesota Univeritetində almışdır. 1987-ci ildən 2002-ci ilə qədər Konnektikut Universitetində çalışmış, İngilis dili professoru olmuş və bir müddət Delavare Universitetində rəhbər vəzifədə işləmişdir. 2004-cü ildə Konnektikut Universitetinə qayıdaraq burada yarımştat mühazirəçi kimi işləməyə başlamışdır. O, daha sonra “Soul Mountain Retreat” adlı yazıçılar birliyini yaratmış və hal-hazırda ona rəhbərlik edir. O, bu birliyi Konnektikut Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən “Liberal sənət və elm” kollecinin qrantı əsasında yaratmışdır [1, s.293].

Merilin Nelson XX əsrin 70-90-cı illərində yazdığı şeirləri ilə müasir uşaq poeziyası sahəsində yazıb-yaratmış digər şairlərdən həm yazı üslubu, həm də fikrini lakonik şəkildə ifadə etmək bacarığı ilə seçilir. Daha çox sadə, ritmik şeir üslubu ilə uşaqların ürəyinə yol tapır. Şeirlərini yazarkən bir ana kimi həyatda qazandığı təcrübədən, uşaqlarını böyüdərkən müşahidə etdiyi hadisələrdən bəhs edir. Bu baxımdan onun ailə və məişət mövzusunda yazdığı uşaq şeirləri spesifikliyi ilə diqqəti çəkir. Qaradərili şair şeirlərinin mövzusunda irqi ayrı-seçkiliyin əks etdirdiyi xüsusiyyətlərdən kənar qaça bilməmişdi. Onun ilk şeirlər kitabı 1978-ci ildə yazdığı (“For the Body”) “Vücut üçün” adlanırdı. Daha çox şəxsi təcrübəsindən yazan şair sərbəst şeir vəznindən istifadə etmişdir. Kitabında daha çox Missisipidə ağlarla birlikdə məktəbdə yaşadığı çətin anların poetik təsvirinə xüsusi yer ayırmışdır.

1970-ci ildə ailə həyatı quran Merilin Nelson bir sıra məktəblərdə və kolleclərdə müəllimlik etmişdir. O, bir il Danimarkada işləmiş və Danimarka uşaq poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri olan Halfdan Rasmussenin (Halfdan Rasmussen, 1915-2002) yaradıcılığı ilə yaxından tanış olmuşdur. Onun şeirlərinin bir neçəsini ingilis dilinə tərcümə etmiş, daha sonralar isə yaxın dostu, yazıçı və tərcüməçi Pamela Espeləndlə (Pamela Espeland, 1951) birlikdə 1982-ci ildə “Halfdan Rasmussenin yüzrlərlə toyuğu və uşaqlar üçün digər şeirlər” (“Halfdan Rasmussen’s Hundreds of Hens and other Poems for Children”) adlı kitabını nəşr etdirmişdir.

Əlbəttə, daha sonra hər iki ədib Halfdan Rasmussen yaradıcılığından öyrəndikləri təcrübəni öz şeirlərində tətbiq etmək qərarına gəlmişlər və

uşaqlar üçün əyləncəli şeirlər yazmışlar. Beləliklə, “Pişik tavada gəzdi və uşaqlar üçün digər şeirlər” (“The Cat Walked through the Casserole and other Poems for Children”) adlı ikinci kitabı 1984-cü ildə nəşr edilmişdir. Daha çox ailə-məişət mövzusunda yazılmış şeirlərdə hər iki şair uşaqlara maraqlı görünən mövzulara toxunmuşlar. Kitabda toplanan “Babamın bıqları” (“Grampa's Whiskers”), “Mən böüyəndə” (“When I Grow Up”), “Cadugər qız Meri Ənn” (“Mary Ann The Witch Girl”) “Göyqurşağının kraliçası” (“Queen of the Rainbow”) və digər şeirləri uşaq oyunlarına, ev heyvanlarına, yarana biləcək və hətta qonşularla mübahisəyə səbəb ola biləcək problemlərin öyrənilməsi baxımından maraq doğurur:

*Mary Ann the witch girl
Sneak out at night
Closes the screen door
Locks it up tight
Faces the apple tree
Turns toward the house
Whispers a magic spell
Squeaks like a mouse
Chooses a special star
Then makes two wishes
And passes arithmetic
And never does dishes [6]*

Həmin şeirin tərcüməsini aşağıdakı kimi təqdim edirik:

*Meri Ənn, cadugər qız
Çıxdı çölə gizlincə.
Qapını kilidləyib.
Yoxa çıxdı o gecə
Evinin qənşərində
Vardı alma ağacı
Pıçıldayıb astaca
Siçantək səs çıxardı
Göydə bir ulduz seçib
İki şey arzuladı
İmtahanı keçəydim
Qab-qacaq yumayaydım
(Tərcümə bu sətirlərin müəllifinindir)*

Yuxarıda verilmiş “Cadugər qız Meri Ənn” adlı şeir nümunəsindən də görüldüyü kimi, uşaqlara maraqlı gələn cadu mövzusunda müraciət edən şair şeirinin üslubunun sadəliyinə və ritminə də xüsusi diqqət etmişdir. Şeirinin mövzusunda Enn Meri adlı qızın gecə həyəətə çıxması, özünə ulduz seçərək hansısa tilsimli sözlərdən istifadə etməklə riyaziyyat imtahanından və qab yumaqdan canını qurtarmaq arzusunu dilə gətirməsi təsvir edilir. Merilin Nelson uşaq poeziyasına xas digər əsas xüsusiyyət isə onun şeirlərinin illüstrasiyalarla təsviridir. Bu zaman şair bir sıra mütəxəssis rəssamlara müraciət etmişdir.

Merilin Nelson 1985-ci ildə nəşr etdirdiyi “Ananın vədləri” (“Mama’s Promises”) adlı uşaqlar və yeniyetmələr üçün nəzərdə tutduğu şeirlər toplusunda şəxsi təcrübəsinə əsaslanan mövzulara toxunmuş, eyni zamanda iç dünyasında böyüyən feminist mənəviyyatını da nümayiş etdirmişdir. Bu kolleksiya haqqında Merilin Nelson qeyd edirdi ki: “*Mən əvvəlcə” ananı nəzərdə tutmuşdum... təkçə özüm, anam və şeirlərinə qulaq asmadığım digər analar, həm də İlahi Ana, Tanrının qadın siması olmaq” kimi düşüncələrimi əks etdirmişdim* [1, s.246].

*Then I think of Mama,
her bountiful breasts.
When I was a child,
I really swear,
Mama’s kisses could heal.
I remember her promise,
and whisper it over my sweet son’s sleep [3]*

Şeirdən verilmiş bu hissənin sətri tərcüməsinə diqqət edək:

*Sonra ananı düşündüm,
Onun cənnət köksünü.
Mən balaca olanda
Mən and içə bilərəm-
Öpüşü məlhəm idi
Vədini xatırladım
oğluma pıçıldadım.*

Şeirdən də görüldüyü kimi bu topluya Merilin Nelson bir qız və gənc ana kimi yaşadığı təcrübələrin avtobioqrafik məlumatlarını da daxil etmişdir. Yatarkən övladına layla söyləyib bu zaman anasını xatırlayır, onun gözəl zülfünü və yatarkən eşitdiyi səsinə xəyalında canlandırır. Gənc ananın sevincini, qorxu və məyusluğunu əks etdirən fikirləri, kitaba daxil olan

“Bali Hai anasını çağırır” (“Bali Hai Calls Mama”) və “Dinozavr baharı” (“Dinosaur Spring”) adlı şeirlərində daha aydın görmək mümkündür.

Onun “Ana vətən” (“The Homeplace”) adlı şeirlər kitabı 1990-cı ildə nəşr olunmuşdur. Bu kitabda şair irqi münasibətlərdən bəhs edilən şeirlərinə görə (Anisfeld – Vulf) (“Anisfield-Wolf”) kitab mükafatına layiq görülmüşdür və Milli Kitab Mükafatının finalçısı olmuşdur. Bu topludakı şeirləri mövzu baxımından iki qrupa ayırmaq olar. Birinci qrup şeirlərində şair yaxın-uzaq qohumları, öz nəsli-şəcərəsi barədə söhbət açır.

Şairin müraciət etdiyi mövzularda bu dövrdə yazıb-yaratmış digər bir şairin- Mildred Teyler yaradıcılığının paralellərini görmək mümkündür. Janr baxımından fərqli janrlarda yazmağına baxmayaraq hər iki qaradərili xanım əsərlə şairində təcrübələrinə və nəsil tarixinə müraciət etməyi unutmamışdırlar. Bu kitaba daxil olan digər qrup şeirləri yazarkən şair ənənəvi şeir tipinə müraciət etmiş, sonetlər, vilaneylərdən (rəqslə müşayiət edilən mahnılarında ifadə olunan xüsusi şeir növü) ustalıqla istifadə etmişdir [6, s.231-246].

Merilin Nelsonun yaradıcılığının məhsuldar dövrü 1990-cı ildən sonra da davam etmişdir. Onun 1992-ci ildə “Qismən həqiqət” (“Partial Truth”), 1994-cü ildə “Böyüdücü” (“Magnificat”), 1997-ci ildə “Tərif yerləri: yeni və seçilmiş şeirlər” (“The Fields of Praise: New and Selected Poems”), 2001-ci ildə “Oymaçı: Şeirlərdəki həyat” (“Carver: A Life in Poems”), “Şeytan sirki” (“She-Devil Circus”) adlı bir sıra şeirlər kitabı nəşr edilmişdir [5].

Merilin Nelsonun poeziyası irili-xırdalı bütün oxucuların marağına səbəb olmuşdur. Mükəmməl formalist olan Merilin Nelson lirik ənənəni lirikanın tarixi mexanizminə əsaslanaraq onu inkişaf etdirməyi düşünürdü. O, həmçinin Qvendolin Bruks (Gwendolyn Brooks, 1917-2000) və Robert Hayden (Robert Hayden, 1913-1980) kimi şairlərin izi ilə Afrika- Amerika poeziyasında formalist ənənənin inkişafına töhfəsini vermişdir. Sərbəst vəznə yanaşı bir sıra sonetlər yazan şair yaradıcılığında Afrika-Amerika tarixinə olan sevgisini ifadə etmişdir. Şairin bu tarixə olan sevgisi ənənəvi poeziya üslubunun əks edildiyi şeirləri arasında “Beləliklə ədalətdən uzaq” (“Thus Far by Faith”) və “Emmett Till üçün çələng” (“Wreath for Emmett Till”) adlı sonetləri açıq-aydın görünür. O, sanki şeirlərinin ritm və qafiyələrinə müasir cazın texnikasını təkrar etmişdir.

Merilin Nelson ənənəvi mövzulardan söhbət açarkən həm qaradərili, həm də qadın olmağın çətinliklərindən bəhs edərək yazırdı: “*Əgər sən qaradərili bir qadın olarsansa, demək sənin tarixi ənənələrdə rolun yoxdur. Yaranışdan səninki gətirməyib. Qaradərili qadının cəmiyyətdəki varlığını adətlər və ənənələr qəbul etmir. Bu ənənə ədəbiyyatda da belədir. Nümunə olaraq formalistlər sərbəst vəznə şeir oxumayır, və yaxud Afrika-amerikan qadın-*

lar Paul Kelanın (Paul Celan, 1920-1970) yazılarını oxumurlar. Yəni bu qaydalar ənənələrdən törəmişdir. Əlbəttə, hər qrup öz simasında ənənəni yenidən təyin etmək istərdi, lakin bu mümkünsüzdür” [1, s.295].

Daha sonra şair fikrini davam etdirərək diqqətə çatdırırdı ki, bəzən ənənələrin bir proses olduğu rədd edilib qəlibləşmiş faktlar qəbul edilir. O yazırdı ki: “Lakin unutmaq olmaz yeni axtarışlar və kəşflər özü ən gözəl sübutdur ki, hətta bəzi ənənəvi məlumatlar belə dəyişə bilər. Nümunə olaraq deyə bilərəm ki, bir tədqiqatçı XVII əsrə aid qaradərili bir lezbian yazıçı haqqında yaza bilər və bununla tarixdə çox şeyi dəyişə bilər. Lakin bəzi faktlar isə dəyişilməz olaraq qalacaq. Əgər bir siyasətçi qul əvəzinə əsarət altına alınmış insan istilahından istifadə edərək hesab etsə ki, bu daha uyğun termindir. Bax bu, keçmişdə yaşamış heç bir afrikalı qulun tarixə, onun qaranlıq səhifələrində əks edilmiş faktlarına və Yeni Dünya anlayışı psixologiyasına təsir edə bilməz. Bir sözlə, biz həqiqətləri və tarixi qəbul etməliyik. Ənənələrimiz bizim mirasımızdır. Keçmiş deyil, gələcəyimizi dəyişib, ona təsir edə bilərik” [1, s.296].

Merilin Nelsona görə poeziya ədəbiyyatın elə bil janrıdır ki, insan bu şeirlərlə cəmiyyətin hisslərini ifadə edə bilər. Onlarla bərabər düşünmək və bu düşüncələri qələmə alaraq insanlarla paylaşmaq hissini yalnız poeziya oxuyucusuna bəxş edə bilər [1, s.296].

Əlli ilə yaxındır ki, şeirlər yazan Merilin Nelson müasir Amerika poeziyasında, lirik yaradıcılığı ilə Amerika mədəniyyətinin və tarixinin dərin-dən öyrənilməsi arealında mühüm xidmətləri ilə seçilir. Şair yaradıcılığında həm ənənəvi poeziya mövzularına müraciət etmiş, şəxsi təcrübəsindən məharətlə istifadə etmiş, həm də XX əsrin 70-90-cı illərində uşaq poeziyasında geniş yayılmış tendensiyalara müraciət edərək uşaq şeirlərinin daha çox şəkillərlə verilməsini üstün tutmuşdur.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Lofty Dogmas. Poets on Poetics/ Edited by Deborah Brown, Annie Finch, Maxine Kumin. -University of Arkansas press, -2005. -440p.
2. L. Sewell, Marilyn Nelson/- African American Review p.246.
3. Nelson Marilyn. Mama’s promise [Electron resource] \ Poetry Foundation. URL:<https://www.poetryfoundation.org/poems/57032/mamas-promise>
4. Nelson Marilyn. Lonely Eagles [Electron resource] \ Poetry Foundation. URL:<https://www.poetryfoundation.org/poems/54636/lonely-eagles-56d235377679f>

5. Nelson Marilyn. Education and Biography [Electronic resource]/ URL:<https://www.encyclopedia.com/people/social-sciences-and-law/education-biographies/marilyn-nelson>
6. William K. Woolfitt. Oh, Catfish and Turnip Greens: Black Oral Traditions in the Poetry of Marilyn Nelson// -African American Review, 47, -Summer – Fall 2014, – pp. 231-246

Turana Abdullayeva

Summary

On some features of the children's poems of the modern American poet Marilyn Nelson

In American children's literature, as in other literatures, the history of poetry has ancient roots. Although we can only hypothetically say that American children's poetry originated with the ancient Indians, but at the present time we come across with the certain samples from that time. These ancient “pearls of words” – songs have passed through many centuries and have come down to our days, being improved as valuable examples of art. This article reveals some features of children's poetry of the twentieth century in American literature based on the work of Marilyn Nelson. She is a well-known children's poetess, distinguished both by her style of writing and the ability to succinctly express her thoughts. Her works find their way to children's hearts through a simpler and more rhythmic poetic style. In her poetry, she recounts the experiences she had as a mother and the experiences she witnessed while raising her children. Incorporating evidence from reviews, personal correspondence, and diaries, this study demonstrates that her children's poems, written on the theme of family and everyday life, are remarkable for their specificity.

Турана Абдуллаева

Резюме

О некоторых особенностях детских стихотворений современной американской поэтессы Мерлин Нельсон

В американской детской литературе, как и в других литературах, история поэзии имеет древние корни. Хотя мы только гипотетически можем сказать, что американская детская поэзия началась с древних индейцев, но в настоящее время мы встречаем определенные образцы с того времени. Эти древние жемчужины слов – песни прошли через многие века и дошли до наших дней, усовершенствовались и вошли в нашу жизнь как образцы художественного искусства, как ценные произведения. В этой статье изображаются некоторые особенности детской поэзии XX века в американской литературе на основе творчества Мэрилин Нельсон. Она известная поэтесса, пишущая в об-

ласти современной детской поэзии, отличающаяся и своей манерой письма, и умением лаконично излагать свои мысли. Ее произведения находят путь к детским сердцам благодаря более простому и ритмичному поэтическому стилю. В своих стихах она рассказывает об опыте, который она приобрела как мать, и о событиях, которые она наблюдала, воспитывая своих детей. С этой точки зрения, ее детские стихи, написанные на тему семьи и быта, примечательны своей спецификой.

Rəyçi: fil.e.d., prof. Ş.Xəlilli

Redaksiyaya daxil olma: 20.09.2021

Təkrar işlənməyə göndərilmə: 23.10.2021

Çapa qəbul olunma: 02.11.2021